

TRATATUL DE LA SPEYER (1570)
DINTRE MAXIMILIAN II ȘI IOAN SIGISMUND ZÁPOLYA ȘI STATUTUL
POLITICO-TERITORIAL AL TRANSILVANIEI PE PLAN EUROPEAN

Înfrângerea militară a Ungariei la Mohács, în 1526, dar mai ales moartea regelui Ludovic al II-lea pe câmpul de luptă, a redeschis o dispută mai veche dintre Habsburgi și “partida națională” maghiară pentru coroana “Sfântului Ștefan”¹. Această confruntare, purtată acum de Ferdinand I de Habsburg și Ioan Zápolya – ambii încoronăți regi ai Ungariei –, va atrage Ungaria într-un război civil nimicitor². Din nefericire pentru regatul maghiar, amestecul politico-diplomatic și militar al Imperiului Otoman în confruntarea dintre cei doi și, pe cale de consecință, transformarea Ungariei în teatru al înfruntărilor militare austro-otomane, va duce la destrămarea țării, în 1541³. Practic, atunci, în 1541, are loc destrămarea regatului medieval maghiar⁴ și constituirea (sau începutul constituirii) celor trei “blocuri” politico-juridice, administrative și teritoriale: *Beylerbeylik*-ul Budei, “Regatul habsburgic al Ungariei” și Principatul Transilvaniei⁵. Recunoașterea, de către Poarta Otomană, a stăpânirii austriece asupra unei părți a fostului regat s-a realizat prin “Tratatul” de pace habsburgo-otoman din 1547⁶. Tratatul (în concepția otomană un “armistițiu”⁷) nu a pus capăt disputei otomano-habsburgice pentru “moștenirea ungară”⁸. Cea mai disputată zonă o constituia Principatul Transilvania (până în 1552-1556 un “conglomerat de teritorii”, aflat sub autoritatea lui Ioan Sigismund Zápolya și a reginei-văduve Isabella, mama sa, cuprinzând: Transilvania propriu-zisă, Banatul, *Partium*-ul și câteva comitate din nord-vestul fostului Voievodat al Transilvaniei)⁹. Cedarea coroanei “Sfântului Ștefan” și a Transilvaniei, de către regina-văduvă Isabella lui Ferdinand I de Habsburg, devenit între timp “rege roman”, prin Tratatul de la Alba Iulia, din 19 iulie 1551¹⁰, părea a rezolva definitiv problema stăpânirii Transilvaniei. “Răscoala” transilvană din 1555-1556, puternic susținută de Poarta Otomană, a determinat alungarea oștilor ferdinandiste din Transilvania. Revenirea lui Ioan Sigismund Zápolya și a reginei-văduve Isabella în Transilvania, la insistențele Porții Otomane și cu sprijinul militar moldo-muntean, și revendicarea cetăților ardeleni și a comitatelor din *Partium* ocupate de imperiali au redeschis conflictul diplomatic și militar otomano-habsburgic¹¹. Încercările de a încheia un tratat pe opt ani între Imperiul Otoman și Casa de Austria în anul 1559 au eșuat¹², cauza principală fiind refuzul

¹ Vezi, O. Tătar, *Moștenirea Corvineștilor în disputa pentru coroana Ungariei de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea*, în *Corviniana*, V, 5, 2000, p. 133-145.

² Vezi Idem, *Disputa pentru coroana Ungariei dintre Ferdinand și Zápolya (1526-1540)*, în *Sargetia*, XXVIII-XXIX/2, 1999-2000, p. 73-81.

³ Idem, *Aspecte internaționale ale constituirii Principatului Transilvaniei*, Hunedoara, 2001, p. 131-167.

⁴ Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului Autonom al Transilvaniei*, București, 1997, p. 39-45, O. Tătar, *Aspecte internaționale...*, p. 137-142.

⁵ O. Tătar, *Părți și provincii ale fostului regat maghiar. Statutul lor politico-juridic în secolul al XVI-lea*, în *Acta Musei Porolissensis*, XXIV, 2002, p. 193-226.

⁶ E. D. Petrisch, *Der Habsburgisch-Osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547*, în *Mitteilungen des Institut für Österreichische Geschichtsforschung*, 38, 1985, p. 68-80. Vezi și O. Tătar, *Transilvania în negocierile de pace habsburgo-otomane din 1545-1547*, în *Corviniana*, VII, 2002, p. 182-190.

⁷ V. Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, Editura ALL, București, 1997, p. 154-197.

⁸ O. Tătar, *Aspecte internaționale...*, p. 150-165.

⁹ Idem, *Transilvania în contextul disputei otomano-habsburgice pentru “moștenirea ungară” (1540-1556)*, în *Corviniana*, VI, 2000, p. 183-201.

¹⁰ *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1600)* (Bearbeitet von Roderich Gooss), Wien, 1911. doc. 20, p. 119-124.

¹¹ Vezi, Ileana Căzan, *Primele ambasade ale Habsburgilor în Imperiul Otoman și lupta pentru cucerirea Transilvaniei (II)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, XV, 1997, p. 23-40, V. M. Butnariu, *Legitimare și inovație în statutul politico-juridic al regatului maghiar. Anii 1526-1570*, în *Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol*, 32, 1995, p. 47-49.

¹² În varianta otomană a “tratatului”, cea mai importantă prevedere, ce marca înfrângerea Habsburgilor în plan militar, era cea legată de Transilvania. Ferdinand era obligat de “a lua mâna de pe Transilvania, de pe teritoriile ce aparțin de aceasta, de pe localitățile, cetățile, orașele și satele de aici. Împotriva acestora nu trebuia

sultanului de a ratifica, din motive de nepotrivire de text, varianta ratificată de către Ferdinand de Habsburg și expediată Porții Otomane. După noi tratative¹³, care au durat aproape trei ani, s-a ajuns la tratatul pe opt ani din septembrie 1562¹⁴. Spre deosebire de 1559, în titulatura lui Süleyman, alături de nenumăratele sale posesiuni din Orientul Îndepărtat, Asia Mică și Balcani, apar înscrise Valahia, Moldova și Ungaria (în 1559 fuseseră nominalizate doar Buda și Timișoara ca provincii otomane). Referitor la Transilvania, textul "tratatului" prevedea că teritoriile din afara acesteia "care de facto se aflau în mâna fiului regelui Ioan" să nu fie atacate, chiar dacă ele ar aparține teritoriilor de pe Tisa, ce țin de zona ungară. La rândul lui, Ioan Sigismund nu putea ataca pozițiile deținute de Ferdinand, fără ca acesta să fie caz de încălcare a tratatului de pace¹⁵. Tratatul din 1562 și *ahidnâme*-a acordată de Süleyman I lui Ioan Sigismund Zápolya în 1566 vor statua raporturile dintre Poarta Otomană și Principatul Transilvania după mai multe decenii de incertitudine. Elementele principale ale statului Transilvaniei în raport cu Poarta Otomană¹⁶ sunt cel mai bine exprimate în *ahidnâme*-a acordată lui Ioan Sigismund Zápolya în 1566: „Eu, mai sus amintitul sultan Soliman șah, principele nebirit al turcilor, jur (...) că nu te voi lăsa pe tine vestitul meu frate Ioan, rege al Ungariei și al țărilor scrise mai sus, împreună cu Țara Transilvaniei, în nici un fel de strâmtoare (...). (...) mă îndatorez să te caut pe tine și Țara Transilvaniei cu părțile ce țin de ea, să vă gădesc și căutându-te să-ți spun: Iată sunt de față, ceea ce vrei cu mine sunt gata întru toate să-ți fac pe voie și să-ți fiu pe plac; iar dacă nu m-aș ține de făgăduială și nici urmașii mei n-ar face la fel, mânia dreptății marelui Dumnezeu să cadă asupra capului meu (...). De asemenea tu, împreună cu țara ta, potrivit făgăduielii făcute de tine, vei plăti în fiecare an tributul făgăduit, la fel și urmașii tăi îl vor plăti în strălucita noastră visterie. În ceea ce privește libertățile voastre, te voi păstra în ele, te voi apăra de-a pururea, principe țara își va alege pe cine va dori, liberă fiind în aceasta și cercetându-ne și pe noi pentru a-l împodobi, voi trimite calul meu bun prevăzut cu toate < însemnele >, buzduganul, steagul, sabia mea împreună cu coiful împănat, pentru întărirea lui ...”¹⁷.

Potrivit acestui act, Transilvania era recunoscută drept monarhie electivă, Poarta garantându-i dreptul de alegere liberă a principelui de către dieta proprie (*libera electio*), alegere confirmată de sultan prin trimiterea însemnelor domniei. Folosirea periodică a titlului de „rege al Ungariei” pentru Ioan Sigismund Zápolya constituia o modalitate de contracarare a pretențiilor habsburgice asupra coroanei „Sfântului Ștefan”. Printre obligațiile ce reveneau Transilvaniei în virtutea statutului de *ahd* era achitarea regulată a *haraç*-ului. Din acest punct de vedere, în decurs de numai câțiva ani Transilvania a evoluat de la un „regim de semicucerire” la un „protectorat otoman”, protectorat ce a permis o autonomie extinsă a principatului. Expresia acestei autonomii o constituia dreptul Transilvaniei la organizare intensă proprie, iar pe plan extern – dreptul principelui la solie și reprezentanță diplomatică la Istanbul.

Statutul „european” al Transilvaniei era dependent, până la un punct, de o anumită „recunoaștere habsburgică”. După Tratatul de la Oradea din 1538¹⁸ și cel de la Alba Iulia din 1551 despre care am amintit, era evident, pe plan european, că Habsburgii erau moștenitorii de drept ai coroanei „Sfântului Ștefan” și, ca atare, poziția principatului era dependentă de atitudinea Casei de

să se ducă niciodată tratative dușmănoase” (*Die Schreiben Süleymäns des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II.*, von A. C. Schaendlinger, Wien, 1983, Urkunde 23, p. 63. Textul german reproduce varianta otomană a armistițiului, nu pe cea latină sau italiană).

¹³ Vezi, E. D. Petritsch, *Regesten der Osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv*, Band I (1480-1574), Wien, 1991, doc. 368-387.

¹⁴ A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben...*, doc. 25, p. 70-74. Este, în fapt, vorba de textul redactat la porunca sultanului și înmănat, la 2 septembrie 1562, ambasadorului imperial la Poarta Otomană.

¹⁵ *Ibidem*, p. 71.

¹⁶ Vezi: Georg Müller, *Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen. Verfassungsrechtliches Verhältnis Siebenbürgens zur Pforte. 1541-1688*, Hermannstadt, 1923, C. Felezeu, *Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688)*, Cluj-Napoca, 1996, O. Tătar, *Aspecte internaționale...*, p. 179-192.

¹⁷ Șt. Pascu, V. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statutului și dreptului în R.P.R.*, București, 1958, p. 422.

¹⁸ Textul tratatului de pace, așa cum a fost conceptul inițial, semnat și ratificat de Ioan Zápolya, la R. Gooss, *Österreichische Staatsverträge...*, p. 69-81. Vezi și O. Tătar, *Pacea de la Oradea (februarie 1538) dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya și implicațiile ei în disputa pentru coroana Ungariei*, în *Angustia*, 4, 1999, p. 159-163.

Austria. Altfel spus, noul stat transilvănean trebuia să-și „câștige” recunoașterea europeană, să și-o impună, printr-un tip special de relații cu Habsburgii. Să urmărim cum s-au derulat evenimentele.

În 1564, Ioan Sigismund Zápolya a considerat că este momentul să tranșeze în favoarea sa chestiunea stăpânirii *Partium*-ului¹⁹. După ce dieta de la Cluj a aprobat, la 22 septembrie 1564, ajutoarele necesare, oastea principatului, în frunte cu Ștefan Báthory, s-a pus în mișcare. La 3 octombrie a fost cucerit Satu Mare (Szatmár), Baia Mare (Nagybánya) fiind cucerită și ea. Aceste succese rapide l-au determinat pe Ioan Sigismund Zápolya să se îndrepte, cu o oaste de 12.000 de oameni, spre Nyirbátor și Atya (ambele în comitatul Sătmar), Kisvárda (din comitatul Szabolcs) apoi spre Kaschau (Cașovia), în Slovacia²⁰. Iarna aspră l-a determinat să se întoarcă înspre Transilvania, prilej cu care a fost cucerit și orașul Kovászó (în comitatul Bereg). La începutul lunii februarie 1565, la ordinul noului împărat Maximilian II²¹, sunt declanșate operațiunile militare habsburgice în Ungaria Superioară. În fruntea unei armate de 7.000 de oameni se aflau Andrei Báthory și Lazarus von Schwendi, un elvețian protestant. Încă în cursul lunii februarie au fost cucerite Tokaj, Szerencs, Satu Mare (Szatmár), Arduș și Baia Mare (în comitatul Sătmar), Csejte, Szamoskösz și Kővár (în comitatul Solnoc).

Acțiunile austrieșilor l-au prins pe Ioan Sigismund Zápolya total nepregătit. La un ajutor otoman nu se putea aștepta pe moment. În această situație, pe 7 martie 1565, Sigismund Zápolya îi împuternicește pe Ștefan Báthory și Stanislaw Niezowski să ajungă la un acord cu adversarii pe baza următoarelor instrucțiuni: Zápolya se obliga să renunțe la titlul de “*electus rex*” și să preia titlul “*Ioannis serenissimi principis domini Ioannis olim regis Hungariae filius dux*”, dar în raporturile cu Poarta să-și păstreze vexhiul titlu (cel de rege); principele transilvan o cerea de soție pe sora împăratului, Johanna, iar întreaga posesiune din Ungaria să o stăpânească toată viața; urmașii săi de sex masculin să moștenească toată Transilvania, iar cei de sex feminin să primească dotă din partea lui Maximilian II; în schimbul unui ajutor împotriva otomanilor, principele se obligă să-i fie fidel împăratului; în cazul în care ar fi alungat din tronul princiar de către Poarta Otomană, să primească adăpost din partea împăratului. Zápolya propunea un fel de “amnistie” pentru domeniile și pozițiile partizanilor ambelor părți, cu excepții în ceea ce-l privește pe Balassa și apropiații săi. Ioan Sigismund mai cerea ca aceste înțelegeri să rămână secrete²².

Convenția încheiată la 13 martie 1565, la Satu Mare, a cărei ratificare trebuia să aibă loc la Viena de către împărat, a fost un eșec pentru Ioan Sigismund Zápolya. Principele trebuia să-i înapoieze lui Maximilian “teritoriile ungurești” (cu excepția comitatului Bihor, pe care putea să-l dețină pe întreaga viață), Transilvania era “parte” a coroanei maghiare și, ca atare, principele trebuia de acum să dea ascultare regelui Ungariei (adică lui Maximilian II) și să-și ia gândul de la titlul de “rege al Ungariei”. Toate încercările ulterioare ale lui Ștefan Báthory la Viena (ca Maximilian să-și retragă trupele din *Partium*), precum și ale “oratorului” polonez Franz Krassinski, nu l-au putut îndupleca pe împăratul german să modifice prevederile acordului de la Satu Mare²³. Ba mai mult, la 5 iunie 1565 el îl va aresta pe trimisul principelui ardelean când acesta nu a vrut să prezinte documentul de ratificare a acordului de la Satu Mare.

Pentru a remonta situația, Ioan Sigismund a recurs la protecția pe care statutul de *'ahd* i-o conferea din partea Porții. Numai că pericolul era foarte mare, deoarece Maximilian II îl trimisese, în

¹⁹ În 1562, prin armistițiul încheiat între căpitanul general al oștilor imperiale, Franz Zay, și comandantul trupelor principatului, Ștefan Báthory, la Szakács, întărit printr-o stipulație specială, la Viena, la 12 aprilie, Sigismund a fost nevoit să renunțe la comitatele Bereg, Ugoșca, Sătmar, Szabolcs și Solnocul Mijlociu. Textul armistițiului în *Osterreichische Staatsverträge*, doc. 27, p. 163-1697.

²⁰ *Osterreichische Staatsverträge*, p. 176.

²¹ Maximilian era fiul mai mare al lui Ferdinand I de Habsburg. În anul 1548 se însurase cu verișoara sa, Maria, fiica lui Carol Quintul, iar în 1554, la împărțirea, ordonată de Ferdinand I, a conducerii țărilor ereditare între fiii săi, Maximilian a primit țărilor dunărene austriece. În plus, i se asigura succesiunea la tronul Boemiei și Ungariei. În anul 1562 a fost ales “rege roman”, iar la moartea tatălui său, în 1564, a fost ales “împărat german” (Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, ediția a VIII-a, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 240).

²² *Osterreichische Staatsverträge*, p. 177.

²³ Textul acordului de la Satu Mare, semnat de Andrei Báthory și Lazarus von Schwendi, pe de o parte, Ștefan Báthory și Stanislaw Niezowski, de partea cealaltă, în *Osterreichische Staatsverträge*, doc. 30, p. 178-181.

primăvara anului 1565, la Istanbul, pe Michael Csernovics pentru a-i prezenta sultanului faptul că Ioan Sigismund Zápolya călcase armistițiul cu imperialii. Din fericire, sultanul nu a intrat în jocul Habsburgilor, ci, dimpotrivă, a cerut ferm împăratului german să înapoieze principelui transilvan ultimele cuceriri din Ungaria Superioară. Fără să aștepte un răspuns din partea lui Maximilian II, sultanul a ordonat comandanților săi din Timișoara și Buda să-l sprijine pe Ioan Sigismund. Acțiunile militare comune ale otomanilor și oștilor principatului împotriva trupelor austriece din vara anului 1565, în urma cărora mai multe localități au fost scoase de sub ocupația austriacă, s-au sfârșit prin încheierea unui armistițiu, la mijlocul lunii septembrie, între L. von Schwendi și comandanții otomani²⁴.

Totul se derula în defavoarea Habsburgilor. În iunie 1565 mare vizir devine Sokollü Mehmed pașa, bosniac de origine, poreclit "Tavil" ("cel lung"), mult mai pornit pentru acțiuni dure împotriva austrieților decât predecesorul său, Semiz Ali pașa²⁵, "iubitor de pace", cum îi spuneau austrieții²⁶. Nici trimisul special al împăratului Maximilian II la sultan, Albert von Wysz, în toamna anului 1565, nu a putut face mare lucru; sultanul cerea, printre altele, retrocedarea orașului Tokaj²⁷, un lucru greu de admis de către Habsburgi.

De cealaltă parte, Ioan Sigismund, reîntors în Transilvania la începutul lui octombrie 1565, obține, la dieta de la Cluj-Mănăstur din 8-13 octombrie 1565, trimiterea unui sol la Poartă menit să spulbere acuzațiile aduse principelui de către imperialii²⁸. Solul trimis, Gáspár Békés²⁹, și-a pus în joc toată iscusința diplomatică. Exploatând deopotrivă atacurile imperiale și pierderile teritoriale suferite de principat, Békés a încercat să ascundă înțelegerea de la Satu Mare și să-l determine pe sultan să treacă la ofensivă. Acțiunea i-a reușit. La sfârșitul anului, sultanul a rupt orice tratative cu trimișii împăratului și a ordonat închiderea acestora³⁰.

Pentru a-l discreditat, în ultimul ceas, pe Ioan Sigismund Zápolya, Maximilian II și-a însărcinat solul, după dezlănțuirea atacului otoman asupra Croației, să-i prezinte sultanului condițiile acordului încheiat la Satu Mare. Cu toate acestea, acțiunea, culmea, nu i-a reușit nici de această dată. Bine sfătuit, bucurându-se și de sprijinul unor demnitari otomani, Ioan Sigismund, pentru a contracara acțiunea adversarilor, și-a declarat dorința și disponibilitatea de a pleca la Istanbul pentru a-i explica sultanului împrejurările care i-au silit să încheie acordul amintit³¹. Sultanul i-a dat câștig de cauză din nou lui Ioan Sigismund Zápolya. În calculele politice ale Porții, principele transilvan era mult mai de folos să le fie alături otomanilor în campania din 1566 decât să fie mazilit. Ba mai mult, în aceste condiții sultanul acordă principelui 'ahidnâme-*aua* din 1566, un mijloc evident de a întări relațiile otomano-transilvănene într-un moment în care era nevoie de așa ceva. La 29 iunie 1566, Ioan Sigismund se prezintă sultanului în tabăra de la Zemun.

Campania din Ungaria din 1566, pornită de sultan la sfârșitul lunii aprilie și încheiată cu ocuparea unor centre foarte importante (Gyula, Ineu, Șiria, Dezna și Bel – în apropiere de Buziaș³²), a zguduit serios pozițiile habsburgice din Ungaria³³. Moartea sultanului Süleyman I a determinat Poarta Otomană să nu poată exploata politic rezultatele campaniei militare. De acest fapt nu a profitat nici Maximilian II. Deși el obține, în perioada imediat următoare, unele succese militare în Ungaria (în

²⁴ Österreichische Staatsverträge, p. 172.

²⁵ M. Guboglu, *Sultani și mari dregători otomani*, Extras din *Hrisovul*, VII, 1947, p. 72.

²⁶ Österreichische Staatsverträge, p. 172.

²⁷ *Ibidem*, p. 173.

²⁸ Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului Autonom al Transilvaniei*, p. 283.

²⁹ Gáspár Békés, ridicat dintre familiarii lui P. Petrovics, a ajuns tezaurar al principatului între 1567-1571. În epocă trecea drept un prieten al italienilor, era un bun cunoscător al limbii latine, fiind unul dintre spiritele tolerante de la curtea principelui. Prin zălogiri și dani din partea principelui, Gáspár Békés a adunat întinse domenii, precum cel al Făgărașului, Aiudului, cetății Gurghiului, dar și numeroase sate în comitatele Bihor, Alba sau banatul Lugojului și Caransebeșului. A încercat, fără succes, la moartea lui Ioan Sigismund Zápolya, să ajungă principe. Devenit de timpuriu luteran, el a murit unitarian (Victor Motogna, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, Dej, 1928, p. 119-121).

³⁰ Österreichische Staatsverträge, p. 183, Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului...*, p. 206.

³¹ Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului...*, p. 206.

³² Mihai Maxim, *Teritoriile românești sub administrația otomană în secolul al XVI-lea*, I, în *Revista de Istorie*, 36, 8, p. 810 (1983).

³³ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, p. 197-199, Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 193, Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 241.

ianuarie 1567 L. von Schwendi ocupase Munkács-ul, de exemplu), ce puteau fi continuate și valorificate apoi politic, Maximilian II este înclinat mai degrabă spre negocieri, ceea ce și face, de altfel. La sfârșitul lunii iunie 1567, împăratul l-a trimis pe episcopul Anton Verancsics și pe sfetnicul Christoph von Teuffenbach la Istanbul, împuternicindu-i să negocieze, dar înainte, în drumul lor, să încheie un armistițiu cu pașa de Buda, care să cuprindă și teritoriile lui Ioan Sigismund Zápolya.

La Istanbul, trimișii lui Maximilian II au întâlnit un sultan, Selîm II, fiul lui Süleyman I, de cu totul o altă factură decât tatăl său, atât ca personalitate cât și ca orientare politică, aspect abil speculat de diplomația austriacă. La 17 februarie 1568, la Adrianopol, s-a încheiat pacea otomano-austriacă. Tratatul confirma acordurile anterioare. Imperiul Otoman recunoaște stăpânirile austriece în Ungaria și, considerând-o vasală, primea un tribut anual de 40.000 de ducăți. Cu acest prilej marele vizir primea 2.000 de ducăți, alte mii de ducăți revenind celorlalți viziri, precum și multe alte daruri. Marele dragoman al divanului, Ibrahim bey, s-a dus la Viena pentru ca împăratul să semneze acest tratat, ceea ce s-a și făcut. Pacea de la Adrianopol, cu durata de 8 ani, confirma slăbiciunile de moment ale Porții, conservând *statu-quo*-ul teritorial existent. Împăratul păstra în stăpânirea sa Ungaria Apuseană și de Nord, Dalmația, Croația și Slovenia, în timp ce Ioan Sigismund și domnitorii Moldovei și Țării Românești își mențineau controlul asupra teritoriilor aflate efectiv în posesia lor. De asemenea, părțile la tratat au hotărât, în scopul evitării unor noi ciocniri, să nu se acorde reciproc azil politic supușilor refugiați pe teritoriile lor³⁴.

Inițial, Ioan Sigismund Zápolya s-a conformat acestui tratat. Cu trecerea timpului, însă, Sigismund, speculând poziția tot mai slabă a lui Maximilian II în Ungaria³⁵, își reafirmă dorința de a recupera Baia Mare, Arud și Cehu de la Habsburgi. Adresându-se Porții în acest sens, Sigismund Zápolya primește un răspuns negativ. Dar pentru a nu și-l îndepărta, Poarta Otomană se angajează într-o acțiune la fel de importantă pentru principele transilvan – problema căsătoriei³⁶. De asemenea, pentru a-l determina să se mențină în limitele tratatului din 1568, Poarta recurge și la Polonia, îndemnând-o să vegheze la stabilitatea raporturilor otomano-habsburgice. Regele Poloniei, Sigismund-August, intervine prompt, avertizându-l pe principele ardelean să renunțe la intențiile sale războinice față de Habsburgi, alegând mai bine varianta tratatelor în rezolvarea problemelor. În plus, principele era avertizat că, în caz contrar, își asumă o mare responsabilitate, cu consecințe importante pentru integritatea principatului și a domniei sale aici.

Argumentul decisiv care l-a convins pe Ioan Sigismund la o acțiune conciliatoare a fost determinat de represaliile dezlănțuite de Maximilian II asupra partizanului săi din Ungaria. La sfârșitul anului 1569 deja pozițiile lui Ioan Sigismund și Gáspár Békés s-au schimbat³⁷. Ei încep o apropiere de Habsburgi, atitudine pe care o întâlnim și în dieta de la Mediaș (1-6 ianuarie 1570), care, în faza inițială a discuțiilor, înclina spre căsătoria lui Ioan Sigismund cu o prințesă germană ca modalitate de aplanare posibilă a diferendelor cu Maximilian II³⁸.

La 12 aprilie pleca din Alba Iulia, spre Praga, Gáspár Békés, împuternicit de Ioan Sigismund Zápolya să negocieze cu reprezentanții lui Maximilian II. Ajuns la Praga, Békés are primele întrevederi cu delegații împăratului – Johann Trauthson și Johann Liszt. Intermediar era trimisul Poloniei, episcopul Adam Konarski. La 22 mai 1570, Gáspár Békés prezintă partenerilor de tratative cerințele lui Ioan Sigismund: să-i fie lăsat principeului în continuare titlul de “*electus rex*” și, integral, stăpânirea dintre Tisa și Transilvania; în cazul încheierii unei păci, Maximilian să-i acorde sprijin armat împotriva otomanilor; Maximilian să-l sprijine în dobândirea mâinii unei prințese germane.

Maximilian răspunde acestor cereri la 28 iunie: titlul de “*electus rex*” nu-i va fi acordat lui Zápolya în nici un caz, în schimb îi propune titlul de “*Princeps Transylvanie et earum partium Hungariae, quas possidet*”; Transilvania rămâne în posesia lui Ioan Sigismund; împăratul îi va oferi sprijin și protecție contra otomanilor, iar în cazul în care va pierde Transilvania îi promite ducatele

³⁴ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, p. 197-199, Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 193, Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 241.

³⁵ *Osterreichische Staatsverträge*, p. 184.

³⁶ Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului...*, p. 254-264.

³⁷ *Osterreichische Staatsverträge*, p. 185.

³⁸ *Ibidem*. Dieta amintită, din considerente politice bine gândite (de a evita reacția Porții), va recomanda, în final, proiectul căsătoriei cu o prințesă franceză, punct de vedere susținut și de Poarta Otomană.

Oppeln și Ratibor; împăratul promite că va interveni pe lângă Albrecht de Bavaria sau pe lângă ducele Wihelm de Jülich în vederea căsătoriei cu o prințesă germană³⁹.

Discuțiile în contradictoriu continuă în luna iulie. La 5 iulie Gáspár Békés reafirmă punctul de vedere al suveranului său. Maximilian răspunde că Transilvania este parte a coroanei Ungariei, ca atare împăratul trebuie considerat ca “superior” principelui. De asemenea, împăratul întărește afirmația că ajutor contra otomanilor nu poate cere decât cu aprobarea sa și, ca atare, tratatul de la Adrianopol din 1568 trebuie respectat în toate punctele sale. Ca titlu pentru Ioan Sigismund Zápolya, împăratul solicită: “*Serenissimi Ioanis regis Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. filius, princeps partium Hungariae et Transsylvaniae*”.

Între 14 iulie și 8 august, Gáspár Békés fiind bolnav, tratativele au fost purtate de intermediarul polonez. La 16 august s-a ajuns la textul final, care, nici pe departe nu reflecta o concordie între părți: Ioan Sigismund Zápolya renunța la titlul de “*electus rex*” în favoarea celui de “*Serenissimus princeps dominus Ioannes, serenissimi olim Ioannis regis Hungariae, Dalmatiae, Croatiae filius, dei gratia princeps Transsylvaniae ac partium regni Hungariae*”; numai în scrisorile către sultan poate să fie pomenit titlul de “*electus rex*”; el și urmașii săi de sex masculin să stăpânească Transilvania și unele părți ale Ungariei ca și domnitori liberi; principele îl recunoaște pe împărat ca “superior” al Transilvaniei; Oppeln și Ratibor vor fi, în continuare, locuri de refugiu în cazul alungării din Transilvania; în Ungaria, Sigismund păstrează comitatele Bihor cu cetatea Oradiei, Crasna și Solnocul Mijlociu (inclusiv domeniul Cehului, fără domeniile din comitatul Sătmar), Maramureșul cu cetatea Huszt (dar fără Baia Mare și Ardud împreună cu pertinențele); Sigismund cedează împăratului comitatele Bereg, Ugocsa, Szabolcs și Sătmar; împăratul îi înapoiază lui Sigismund orașul Tășnad; în cazul în care Sigismund cucerește teritorii stăpânite de otomani, acestea îi vor aparține lui, principelui; dacă Sigismund va muri fără să fie însurat, testamentul său va fi respectat dacă nu contravine acestui tratat; în cazul în care Transilvania ar ajunge sub stăpânirea împăratului, acesta se obligă să respecte drepturile și libertățile stărilor de aici; prevederile tratatului trebuiau să rămână secrete, iar cei care au participat la negocieri trebuiau să nu divulge nimic.

Împăratul și principele trebuiau să întocmească scrisori de asigurare, iar ratificarea trebuia făcută prin scrisori. Împăratul, după ce ar fi primit ratificarea de la Sigismund, printr-un document special garanta prevederile tratatului⁴⁰.

Cu documentul de la Speyer (acolo fusese textul elaborat, la 16 august 1570), Gáspár Békés a sosit în Transilvania în septembrie 1570. Cu observațiile cancelarului Csáky și ale principelui, având ratificarea tratatului ce purta data de 1 decembrie 1570, Gáspár Békés pleacă spre împărat, prezentându-i acestuia documentele pe 26 decembrie 1570. La tratativele care au avut loc la Praga au apărut probleme în legătură cu promisiunile pe care Maximilian le făcuse lui Sigismund în problema căsătoriei. La sfârșitul discuțiilor, la 10 martie 1571, împăratul Maximilian a emis un document cu asigurări pentru Sigismund în legătură cu ducatele Oppeln și Ratibor⁴¹, așa cum în 31 ianuarie 1571 elaborase două documente prin care îl asigura pe principele transilvan de respectarea tratatului de la Speyer⁴².

La 14 martie, însă, Ioan Sigismund Zápolya înceta din viață la Alba Iulia. Cel care va trebui să pună în aplicare tratatul de la Speyer era noul principe ales al Transilvaniei, Ștefan Báthory. Acesta prestează jurământ de credință împăratului Maximilian II în 1571 și, prin aceasta, chiar dacă formal, își dă girul la respectarea tratatului de la Speyer.

În concluzie, prin Tratatul de la Speyer Ioan Sigismund Zápolya renunța, în favoarea Habsburgilor, la titlul de “rege al Ungariei”, fiindu-i recunoscut titlul de “principe”. Lui Zápolya și urmașilor săi li se recunoștea stăpânirea liberă asupra Transilvaniei și a patru comitate din fostul regat maghiar. Potrivit tratatului, teritoriile stăpânite de Ioan Sigismund erau considerate ca părți ale coroanei “Sfântului Ștefan” și, ca atare, principele transilvănean era un fel de vasal al împăratului. În

³⁹ *Osterreichische Staatsverträge*, p. 186.

⁴⁰ Textul tratatului în *Osterreichische Staatsverträge*, doc. 32, p. 203-204.

⁴¹ Textul documentului în *Osterreichische Staatsverträge*, doc. 32, p. 203-204.

⁴² *Ibidem*, doc. 32, p. 201-203.

cazul în care Transilvania ar ajunge sub stăpânirea împăratului, acesta se angaja să respecte libertățile și drepturile stărilor din principat.

OCTAVIAN TĂTAR

**LE TRAITE DE SPEYER (1570) ENTRE MAXIMILIEN LE 2ND ET JEAN SIGISMOND ZAPOLYA
ET LE STATUT POLITIQUE-TERRITORIAL DE LA TRANSYLVANIE SUR LE PLAN EUROPÉEN**

RÉSUMÉ

La Transylvanie s'est constituée comme État lors de la dissolution du royaume hongrois en 1541, dans les conditions créées par le conflit entre l'Empire ottoman et la Maison d'Autriche en vue de la domination de l'Europe Centrale. À travers ses rapports avec l'Empire ottoman, la Transylvanie a finalisé son statut politique-juridique entre 1556-1566. Le statut politique-territorial de la Principauté de Transylvanie dans le cadre européen dépendait des relations avec les Habsbourgs – les héritiers de droit de la couronne "Saint Étienne" dans la conscience juridique européenne. Par le Traité de Speyer, la Maison d'Autriche reconnaissait à la Transylvanie le statut de principauté assujettie aux détenteurs de la couronne Saint Étienne et du point de vue territorial on reconnaissait l'autorité du prince vis-à-vis de la Transylvanie proprement-dite et des quatre comtés situés au Nord-Ouest de son territoire.